

Deinstitucionalizace sociálních služeb. Základní pojmy.

Běžné prostředí – přirozené sociální prostředí:

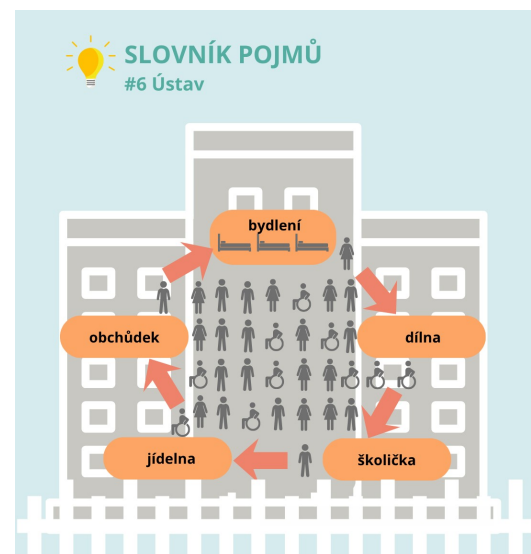
- Jde o rodinu a sociální vazby k osobám blízkým;
- Jde o domácnost člověka a jeho sociální vazby k dalším osobám, s nimiž sdílí domácnost;
- Jde o místa, kde lidé pracují, vzdělávají se, tráví volný čas, realizují své zájmy a sociální vazby k lidem, s kterými se setkávají: sousedé, kolegové, spolučestující, pracovníci služeb...

Sociální služba – „...sociální službou (se rozumí) činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.“¹

Sociální začlenění – být sociálně začleněn znamená být součástí komunity, žít v běžných místech, kde žijí i ostatní lidé a využívat veřejných zdrojů, mít možnost volby a kontroly nad vlastním životem, zastávat hodnotné a důstojné sociální role, mít možnost navazovat a rozvíjet smysluplné vztahy, učit se a získávat zkušenosti v interakci s lidmi v běžných situacích.

Ústav – jinak sociální služba „ústavního typu“, „ústavní povahy“, „ústavního charakteru“ je **velkokapacitní² zařízení** poskytující uživatelům nepřetržitou péči spojenou s ubytováním, stravováním a dalšími službami nahrazujícími běžný způsob života. Tedy zařízení pobytové sociální služby, v níž jsou lidé izolováni od společnosti a/nebo jsou nuceni ke společnému žití, a/nebo v níž jsou vystaveni negativním účinkům institucionalizace: bydlení ve speciálně určených budovách, izolace lidí na základě společného znaku (typ zdravotního postižení, znevýhodnění, diagnóza...), potlačení individuality člověka, dodržování režimu zařízení, jasná hierarchie role klienta a role pracovníka...

¹ Zákon 108/2006 sb. O sociálních službách

² Hraniční kapacitu „ústavního zařízení“ oproti „komunitnímu zařízení“ udávají národní podmínky, „kritéria pro komunitní službu“ či „materiálně-technický standard“ apod. Nejčastěji se udává, jakou horní kapacitu může mít zařízení, které lze označit jako komunitní, vždy v kombinaci s dalšími charakteristikami bydlení, umístění, vnitřního uspořádání a kapacity obce a sociálních služeb v obci a organizace služby.

Projekt „JDI na to“ je spolufinancován Evropskou unií.

Registrační číslo projektu: CZ.03.02.02/00/22_039/0001388. Doba realizace: 1.10.2023 – 30.9.2025

Ústav/ústavní zařízení jsou instituce poskytující uživatelům nepřetržitou péči spojenou s ubytováním, stravováním a dalšími službami nahrazujícími běžný způsob života. V souvislostech transformace sociálních služeb je tímto pojmem myšlena pobytová sociální služba, v níž jsou lidé izolováni od širšího společenství, jsou nuceni ke společnému žití a jsou v ní vystaveni negativním účinkům institucionalizace. K těmto negativním účinkům patří bydlení ve speciálně určených budovách „pro postižené“, izolace lidí na základě společného znaku (typu zdravotního postižení, např. mentální postižení), potlačení individuality člověka, dodržování režimu zařízení, jasná hierarchie role klienta a role pracovníka. Princip ústavní péče spočívá v tom, že se člověk podřizuje systému instituce, a ne instituce člověku. Jedná se o historicky zažitý a používaný termín s pejorativní konotací charakterizující instituci. Ústav sice nedefinuje jeho velikost, ale procesy izolace a procesy institucionalizace, nicméně u větších pobytových služeb je tendence k institucionalizaci vyšší. Z pohledu kumulativního naplnění výše uvedených kritérií se jedná o pobytovou sociální službu, která je poskytována 19 a více klientům na jednom místě, případně u služeb s menší kapacitou v daném místě, jde-li o společné prostory, nerozdělené na jednotlivé domácnosti pro maximálně 6 klientů.”

(Zdroj: Národní strategie rozvoje sociálních služeb 2026–2028, MPSV)

Péče, služby poskytované v ústavu¹ – jinak institucionální péče – je dlouhodobá péče a podpora poskytovaná lidem se zdravotním postižením či znevýhodněním ve speciálních velkokapacitních pobytových zařízeních ústavního typu, převážně 24 h/7 dní v týdnu, kde se předpokládá, že se člověk podřizuje řádu a provozu instituce, má omezené možnosti rozhodování a účasti na společenském dění.

Péče o lidi se zdravotním postižením poskytovaná v ústavech, v jejímž důsledku dochází k tomu, že jsou uživatelé služeb izolováni od širšího společenství, nuceni ke společnému žití se skupinou lidí se stejným znevýhodněním, nemají dostatečnou moc nad svými životy a nad rozhodnutími, která se jich týkají.

Totální instituce je sociologický termín, který do sociologie zavedl Erving Goffman. Označují se jím formy institucí, v nichž jsou všechny stránky života sociálního aktéra podřízeny a řízeny pravidly platnými v těchto institucích. Jedinci tu jsou po dlouhou dobu izolováni, jejich individualita je potlačena a jejich životy jsou řízeny vedením těchto organizací.

Deinstitucionalizace – řízený proces změny, ve kterém dochází na úrovni systému sociálních služeb k transformaci (přeměně) systému ústavní péče v systém péče komunitní – tj. přechod k systému poskytování sociálních služeb zaměřené na individuální podporu člověka v přirozeném prostředí.

Cíle deinstitucionalizace, kterých se dosahuje paralelně:

1. zamezení institucionalizaci dalších lidí – prevence

¹ Ústavní výchova jako termín určená pro jednu z forem péče o dítě, který může nařídít soud, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, nebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, nebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit.

- transformace ústavní sociální služby na komunitní – opuštění budovy ústavu a zřízení/rozšíření komunitních služeb pro uživatele původního ústavu
- zajištění dostupnosti podpory v komunitě – přístupnost veřejných služeb **Výsledek deinstitucionalizace sociálních služeb:**

- potřebná péče a podpora je zcela zajištěná v komunitě;
- sociální služby jsou poskytovány v běžném prostředí;
- vývoj sociálních služeb pokračuje tak, aby rozvíjely začlenění uživatelů do běžného života;
- lidé, kteří potřebují sociální službu ji mohou využívat v místě a čase, který potřebují;
- zadavatelé podporují komunitní sociální služby, prostředky, které byly dříve určeny ústavním službám, jsou převedeny ve prospěch zajištění pomoci v komunitě.

Transformace sociální služby, ústavu – proces změny řízení, financování, vzdělávání, místa a formy poskytování ústavních sociálních služeb tak, aby **výsledným stavem byly komunitní služby**, tj péče a podpory poskytované v běžných životních podmínkách.

Komunita² – nejbližší, přirozené, běžné sociální prostředí regionu, obce, městská část, čtvrť... Tedy společenství lidí vymezené **místem, lokalitou bydlení, zaměstnání** či školy. Zahrnuje rodinu, sousedy, přátele, známé a místa, kde lidé běžně žijí, pracují, vzdělávají se, realizují společenské aktivity a komunikují.

Komunitní sociální služba – jinak sociální služba „komunitního typu“, „komunitní povahy“ či „komunitního charakteru“ je součástí podpor kolem člověka tam, kde žije, je dostupná, dostatečná a zachovávající důstojnost člověka, poskytována podle jeho aktuálních potřeb. Pokud poskytuje i bydlení, tak to odpovídá běžnému bydlení v místě či regionu. Je kombinovatelná a kombinovaná s dalšími veřejnými službami, podporou rodiny, neplacenou a neformální podporou dobrovolníků a členů komunity a dalšími.

Kritéria/Podmínky komunitní služby

Komunitní péče – pomoc a podpora poskytovaná lidem se znevýhodněním a/či zdravotním postižením v rámci místní komunity, s využitím kombinace komunitních sociálních služeb, veřejně dostupných služeb a neformální podpory.

Case-management zajištění koordinované spolupráce všech potřebných služeb, a zdrojů, které se na podpoře člověka podílejí tak, aby vedla k řešení jeho nepříznivé situace a byla účinná.

Neformální podpora – podpora, péče a pomoc od rodinných příslušníků, blízkých osob, sousedů, zájmových a občanských organizací, spolků apod., převážně neplacená.

² Další významy slova "komunita" ve smyslu „terapeutická komunita“ nebo "komunita chatařů, včelařů, ..." vyjadřuje opačný význam: vymezené společenství lidí vymezené společným zájmem a dobrovolnou aktivitou, věnující se též činnosti nebo skupina osob, na kterou je nazíráno tak, jakoby tvořila svébytnou část společnosti, s vlastní subkulturou (LGBT komunita...).

Svépomoc – vzájemná nehrzená pomoc a podpora, sdílení, informování – skupina lidí řešící podobný problém na základě neformální neplacené podpory a sdílení zkušeností.

Veřejná, veřejně dostupná služba – služba dostupná všem občanům (úřad, veřejná doprava, knihovna, škola, sportoviště aj.).

Principy normality³ co znamená žít běžný „normální“ život jako ostatní:

- zachování **rytmu běžného dne a týdne** (víkend se liší od pracovních dnů), ○ **oddělené sféry práce od sféry bydlení a volného času** (jinde spím, jinde pracuji, jinde odpočívám),
- prožívání **běžného ročního rytmu** (zažívám a respektuji změnu ročních období, slavím svátky, účastním se dodržování rodinných zvyků a místních tradic, mám dovolenou...), ○ respektování **vývojové fáze člověka s postižením** (mám životní zkušenosti podle reálného počtu let, které žiji; respekt ke mně odpovídá mému věku, nikoliv diagnóze; procházím stejnými fázemi života jako všichni lidé), ○ **respektování vlastních přání, potřeba rozhodnutí a nárok na uznání**
- akceptování **života ve světě obou pohlaví,**
- dostupnost **běžného životního standardu** – základní předpoklad pro samostatný život, ○ Život v **běžných životních podmínkách.**

Podpora pozitivního chování (angl. Positive Behaviour Support, zkratka PBS) – mezinárodně uznávaný, vědecky ověřený přístup pro podporu lidí s náročným chováním, obvykle s intelektovým postižením či poruchami autistického spektra. Vychází z respektu k lidským právům a ze základního předpokladu, že náročné chování je formou komunikace – způsobem, jímž člověk, který nemůže vyjádřit své potřeby běžnou cestou, dává najevo nepohodlí, bolest, přehlcenost podněty nebo nenaplněné přání. Primárním cílem PBS je zlepšení kvality života člověka; snížení výskytu náročného chování je cílem sekundárním. PBS se zaměřuje především na porozumění příčin chování a změnu prostředí, způsobu komunikace a přístupu lidí kolem člověka, nikoli na potlačení nežádoucích projevů; odmítá averzivní a trestající techniky a pracuje s individuálně nastaveným plánem podpory. V zemích anglosaského prostředí (zejména ve Velké Británii a Irsku, ale také v Norsku) je PBS zákonně vyžadovaným rámcem pro práci se zmíněnou cílovou skupinou ve zdravotních a sociálních službách; v České republice se tento přístup postupně prosazuje od roku 2021. O rozvoj PBS v ČR se zasazuje organizace Naděje pro děti úplňku (www.detiuplnku.cz/pbs). V roce 2025 vznikla Česká asociace pro PBS.

³ Nirje, 1994